

ÅRBOK FOR KARMSUND

HAUGESUND MUSEUM

ÅRSHEFTE 1951 — 1955

MUSEUMS- OG HISTORIELAGET FOR HAUGESUND OG BYGDENE
OG
SAMARBEIDSNEMNDA FOR BYGDE- OG BYBØKER I KARMSUND
1956

FORORD

Årbok for Karmsund er eit framhald på eit utvida grunnlag av dei årshäfte som med års mellomrom er utgjevne av Museums- og historielaget for Haugesund og bygdene, det fjerde i rekkja. Sidan siste årshäfte kom ut i 1950, er det kome til ein ny lokalhistorisk samskipnad, *Samarbeidsnemnda for bygde- og bybøker i Karmsund*, som har nær tilknyting til museums- og historielaget og er i røynda sprungen ut frå det.

Då dette skriftet skulle planleggjast, fall det av seg sjølv at det kom i stand eit samarbeid om det mellom museums- og historielaget og den nye samskipnaden for historienemndene i Karmsund, og det var naturleg å gi skriftet eit namn som uttrykkjer dette samarbeidet. I namnet ligg ein lovnad eller eit ynskje om å koma att, og med det nye arbeidsgrunnlaget som nå er skapt, skulle det ikkje vera umogeleg å gjera *Årbok for Karmsund* til eit årvisst forum for det lokalhistoriske og kulturhistoriske arbeidet her i distriktet. Når det gjeld stofftilfang, viste det seg i minsto alt ved dette skriftet at her er rike kjelder å ausa av, og her er mange både kunnige og interesserte lokalhistorikarar i Karmsund.

Skriftstyret rettar ei varm takk til dei som har skrive i årboka og til dei forretningsfolk, bankar og andre som ved sine lysingar har gjort det mogeleg å få henne prenta, og det vonar at dette tiltaket vil bli møtt med så stor samhug og interesse mellom folk i bygd og by at det gir mot til å koma snart att.

LARS OFTEDAL SOM STIFTSKAPELLAN I KARMSUND

AV GUNVALD BØE

Den 11. mars 1870 overtok Lars Oftedal bestyrelsen av Avaldsnes sogneprestembete. Han var blitt utnevnt til stiftskapellan i Kristiansand stift ved kongelig resolusjon 26. februar s. å.

Han var bare 31 år da han kom til Avaldsnes, men allerede godt kjent på Sør- og Vestlandet. De to siste år hadde han reist omkring som indremisjonær — for å bruke hans eget uttrykk, og overalt hadde han samlet mange tilhørere. Som indremisjonær hadde han også vært i Karmsund, siste gang under vårsildfisket.

Etter visitasberetningene å dømme var Avaldsnes menighet ikke nettopp noen mønstermenighet da Oftedal kom dit. Riktignok ble gudstjenesten flittig besøkt, og Hauges venner hadde også mange tilhørere på sine sammenkomster. Men tilslutningen var liten til de andaktsøvelser skolelæreren i Kopervik holdt i kirken de søndagene da der ikke var gudstjeneste, og tallet på nattverdsgjester hadde minket. De største problemer for moralens voktere i menigheten var imidlertid «Ungdommens usædelige Natteløben» og «Grubearbeidernes voldsomme Adferd.» De sistnevnte hadde noen faste steder hvor de samlet seg hver lørdagskveld, drakk og turte hele søndagen, ja, ofte mandagen med.

Der var altså arbeidsoppgaver nok for Oftedal, og han hadde så menn ikke tenkt å bli en sofaprest. Han så oppgavene og gikk til arbeidet med ubendig energi. I et dagsregister som han skrev mens han var i Avaldsnes, kan en følge hans virksomhet fra dag til dag. Han preker til høymesse i kirkene, holder bibellesninger på skolehusene og besøker syke, gamle og sengeliggende så å si daglig. Den 4. april er han hos «nogle Naboer, der føre et sørgeligt Liv med Svir og Allarm og antages at holde Skjænkehuus for Grubearbeiderne.» Den 8. april besøker han en kvinne som er over 80 år gammel, og som har hatt «mange uægte Børn, hvoraf 7 leve.»

Noe nytt må de skolene for voksne som han setter i gang, sies

å være. I dagsregistret for 16. april står: «Kl. 3 hadde jeg et i Torsdags berammet Møde med en Del confermerede Dreng og Piger, som jeg vilde tilbyde 4—5 Timers fri Undervisning om Ugen, fornemmelig i Skrivning og Religion, Halvdelen af Timerne for Drengene for sig og Halvdelen af Pigerne for sig. Der mødte og indtegnedes 62.»

Skolen for jentene holdt han om lørdagene, søndagene var guttenes dag. Faget skrivning omfattet også norskundervisning. Han mente at det ville være nyttig for dem som så ofte var hjemme fra, å lære hvordan de skulle skrive brev. Ortografiske øvinger gikk også naturlig inn under dette fag. Religionsundervisningen besto i gjennomgåelse av forklaringen og i innøving av nye salmer og sanger. Oftedal hadde selv en kraftig sangstemme og likte å synge, så det hendte nok mer enn én gang at folk stanset utenfor skolehusene og lyttet når han holdt sine voksneskoler.

Han begynte med 50 gutter den 18. april, den 29. mai hadde han 70. Tallet på jentene økte fra 34 den 7. mai til 50 den 28. mai. Det var forresten ikke bare ungdommen som fant veien til skolehusene de kveldene. Også eldre folk møtte fram. De var særlig interesserte i religionsundervisningen, og ble snart like ivrige til å svare som de unge når Oftedal katekiserte. Det sistnevnte faget fortrengte litt etter hvert de andre. Om ikke så lenge underviste han bare i religion. Han innrømmer forresten selv at skrivning og regning var «igrunden kun et agn, hvormed jeg søkte at faa ungdommen til at bide paa krogen.» Folk fant fram Pontoppidans forklaring som de hadde pugget som barn, og som de sikkert hadde felt mang en tåre over når de lange, vridne svarene skulle læres. Under Oftedals kateter fikk ordene nytt liv. Han tok bilder fra dagliglivet for å illustrere sannhetene og brukte et enkelt, ukunstlet språk fra deres egen forestillingskrets.

Resulatet av hans energiske virksomhet ble en gjennomgripende åndelig vekkelser og fornyelse. Han forteller i dagboken at den begynte blant konfirmantene og elevene i skolene for voksne og bredte seg med dem til de fleste hjem i Avalsnes. Fra stue og kjøkken, fra fjøs og låve hørtes sang.

Forholdet mellom prest og menighet var det beste. I visitasberetningen 1870 heter det: «Med den forrettende Sognepræst erklærede man sig særdeles tilfreds, ligesom denne erklærede det Samme med Hensyn til Menighedens Forhold mod Ham.»

En kan da ikke undre seg over at menigheten gjerne ville få

dag. 5. 11. 20.

22 1970/70

Til

Hjerteærbøllan Herr. Hans Oftedal!

Jakk vi under Dags Dato til Hans
Majestet Kongen har inndent, underdanigst
Andragende om, at De maad bliue udnævnt,
sømt Sognepræst til Avaldsnes, maad vi hermed
erbødigst bede Dem om, at De ikke maad lade
vor Bøjering gaa upaaagtet, men inddent
underdanigst Andragende til Hans Majestet
Kongen, forat De kan bliue vor Sognepræst,
og Sjælesøger, og ønske vi Dem dertil Herrens
bedste Velsignelse.

Kopervig den Mai 10de.

Arbødigst

Baar Pstana Jacob Lillhyllgaard Oundv Oluf Skar
Kund O Jensen David Danielsen Jørgen Larsen
Jens Olsen. For. L. Høckerup Jørgen F. Fjellum
Hans Jacob Johan Hansen O Jensen
Niels Christian Fløistad Kopervik
Ole H. Niem Christian Andersen Kopervig
Nils Høckerup Conradius Andersen
Nikol. F. Nilsen Ole Christensen Kopervig
Berthel J. Nyberg Baar Eiksem Jacob Henningsen
Lars Andersen O Johansen O Skallvig
Hans Knudsen Raastad Hans Jacob O Jensen
Niels Hansen O Jensen O Jensen
O. S. Skar O Jensen O Jensen

Isaac Laasonen yttreide Anders Johansson yttreide
Johannes Turesson yttreide Knud Peder den gode
Gjerd Nordvik Turesson Knud Svend yttreide
Kasmus Johansson yttreide belling Johannes yttreide
Ole Hansens brude Svend yttreide Knud Peder
Kone fristens brude Laurits Andersen brude Jonas Thorsen
Thore Jonassen Svend Larsen at Sogebroghen Nordstikke

Erling at Sogebroghen Knud O. Nordstikke
Knud Keldens Nordstikke Knud J. Paragon Nordstikke
N. J. alen Knud Nordstikke Holger Knud Nordstikke
Peder J. Pedersen Lundenaa Christophor Mathiesen Lundenaa
Hans Larsen Nordstikke Erner Pedersen Nordstikke

Svend J. Thorsen brude Ole Johan Andersen son Svend
Andersen Thorsen son Lundenaa Peder O. Lundenaa
Peder Nilsen Nordstikke David Lute Jahn Johansson Lundenaa
Peder Pedersen Nordstikke Ole Mathiesen Nordstikke
Ole J. Johansen Lundenaa Ole Mathiesen Nordstikke
Kasmus Svend yttreide Svend Kasmus yttreide
Knud Andersen Peder J. Mathiesen Joseph Josephson

Gabriel og Keldens

Oftedal fast knyttet til Avaldsnes. Selv visste han at han var for ung og hadde for kort tjenestetid til å få et så stort kall. Han nevner det også i søknaden sin. Men han søkte likevel for ikke å skuffe dem som så inderlig ba ham om det. Både fra Avaldsnes hovedsogn og fra Kopervik anneks sogn ble petisjoner med en masse underskrifter sendt til Kongen. Oftedal selv fikk skriftlige oppfordringer fra de samme til å søke embetet. Baar P. Stana er den første som har skrevet under brevet til Oftedal fra Kopervik. Oftedal karakteriserer gamle Baar slik i sin dagbok: «Denne gamle ærværdige 80-aarige skikkelse med sit patriarkalske skjæg og sit apostoliske udseende.» Baar Stana døde før Oftedal reiste fra Avaldsnes. Annen juledag ble han gravlagt fra Kopervik kirke. Oftedal talte over ordene i den siste salmestrofe han nynnet på før han sovnet stille inn. (Ifall den fotografiske gjengivelse av brevet blir klar, skulle folk i Kopervik og andre steder på Karmøy kunne finne mange slektninger og kjente blant dem som har skrevet under.)

To av de best kjente menn i Avaldsnes, Simon G. Stave og Helge K. Sørvaag, skrev til biskopen og anmodet ham om å «indlægge et godt Ord for Avaldsnes Menighed om at denne Menighed maa faa Hr. Lars Oftedahl til sin Præst.» Brevet er datert 2. september 1870. Biskopen, Jacob von der Lippe, som selv hadde vært sogneprest i Avaldsnes, svarte at han ikke kunne etterkomme dette ønske, «thi dels har Oftedahl kun tjent kortere Tid som Prest — — og dels er det en umulig Sag uden særegen Grund at føie en enkelt Menighed i den Henseenede, saa længe det ej er almindeligt, at Menighederne høres.» Det skulle gå mange år før menighetene ble hørt, før vi fikk loven om menighetsråd.

Det står tilbake å nevne at ikke alle i Avaldsnes var like begeistret for Oftedal. Et anonymt brev i Kristiansand bispearkiv, datert 12. januar 1871, inneholder alvorlige klager på ham. I brevet anklages han bl. a. for å ha stått på prekestolen og talt mot innkjøp av julebrennevin, og det mener brevskriveren ikke hører med til teksten på juledag. Han anklages videre for å dra omkring på veiene om kveldene med 40—50 jenter i sitt følge. Han har nektet å meddele nattverden til syke og ved sine preker forårsaket at flere har mistet forstanden, påstår den anonyme brevskriver. Skal en dømme etter brevets ortografi, kan brevskriveren ikke ha hørt til de mest opplyste i menigheten.

Bispen sendte brevet til prosten og ba ham behandle det på den måten han syntes var riktigst. I følgebrevet skriver han at

han ikke vet annet om Oftedal enn at en stor del av menigheten gjerne vil beholde ham som sogneprest. Det er jo ingen dårlig attest. Av prosten ble så Oftedal oppfordret til å forklare seg om disse anklagepunktene. Oftedals forsvarsskriv til bispen er datert 16. februar 1871. Han er glad for, skriver han, at han skal få anledning til å forsvare seg. Han innrømmer at han ofte har hatt stort følge med seg på sine vandringer omkring i menigheten. «Folk af begge Kjøn og af alle Aldre, Forældre og Børn have ikke saa sjelden fulgt sin Hyrde lige til Prestegaarden, naar jeg enten har havt Bibellæsning eller været udbuden med min Familie til en eller anden Bondemand, hvor da Naboerne altid ere komne til og have fundet aaben Adgang, for at høre det Guds Ord og være med i den Aftenbøn, hvormed vi pleie at slutte saadanne sammenkomster.» Det er også riktig at han har advart mot innkjøp av julebrennevin og derved «sparet Prestegjeldet for endel Brændevinsankere.» Men det burde han vel ikke lastes for. Flere av anklagepunktene ber han seg fritatt for å svare på. De er så grove «at Deres Høiærværdighed vel ikke kunde tiltro mig en saadan Færd i Menigheden.» Prost Jensen mener også «at de mod Pastor Oftedahl fremsatte Ankeposter ere aldeles ubeføiede», og bispen la saken bort.

Imidlertid var Thomas Fredrik Weybye Barth blitt utnevnt til ny sogneprest i Avaldsnes, og Oftedal fikk et nytt arbeidsfelt i Skjold. Han flyttet dit i begynnelsen av mars 1871. Det er vel sjelden at prestene har så mange villige hender til å hjelpe seg med flyttingen som Oftedal hadde, og så stort følge når de drar av sted. Guttene fra voksneskolen møtte fram og hjalp til. Åtte fullastede båter stevnet mot Haugesund i det deiligste vårvær. Fra båtene lød sang, og da de måtte skilles etterat de hadde fulgt ham et godt stykke til fots, var det «under mange taarer».

Tilstrømningen til gudstjenesten og bibellesningene ble snart enda større i Skjold enn i Avaldsnes. I kirken ble en provisorisk prekestol bygd opp i nærheten av et vindu. Når da vinduet sto oppe mens Oftedal talte, kunne de som sto utenfor også få høre ham. Folk dro ofte hjemmefra lørdagskvelden og rodde hele natten for å nå fram til rett tid, fra Stord og Tysnes, fra Erfjord og Jelsa stevnet båtene til Skjold. Oftedal forteller at han en søndag så folk fra 15 forskjellige kirkesogner fra prekestolen.

I Skjold opplevde Oftedalsfamilien en stor sorg. Den eldste datteren, vesle Lina, 5½ år, døde plutselig. Oftedal var meget glad i den lille jenta. Hun hadde ofte vært ham til trøst og oppmuntring

i den første vanskelige tiden da han som sjømannsprest kom til Cardiff. Så mang en gang hadde hun pludret seg i søvn på hans kontor mens han satt og arbeidet. Det var derfor særlig tungt for ham å måtte følge henne til hennes siste hvilested på Skjold kirkegård.

De salmene og sangene som han hadde brukt på voksneskolene og bibellesningene i Avaldsnes, og som han fortsatte med å bruke i Skjold, samlet han nå i et lite sanghefte som han ga ut under navnet *Basunrøst og Harpetoner*. Den første utgaven som ble trykt i Stavanger i 1871, inneholder bare 40—50 nummer. Salget gikk strykende, og nye forøkede utgaver kom med korte mellomrom. Fjerde utgave er trykt i Haugesund i 1872. I den er sangen *Lov, Pris og Ære være Gud*, kommet med. Den er diktet av Oftedal i 1871 og er vel den best kjente og mest brukte av Oftedals sanger. I den reviderte utgaven av sangboken *Syng for Herren* fra 1955 står den på nummer 86. Vi som har hørt våre foreldre syng den slik som den opprinnelig var, ble nok både forbauset og forarget da vi leste den reviderte teksten, ikke minst det 5. vers. Et poetisk uttrykk som livsens vår, ville neppe Oftedal selv ha brukt. Men for de unge som nå skal lære den, stiller vel saken seg annerledes.

Brorson er den salmedikter som har fått de fleste salmer med i *Basunrøst og Harpetoner*, men er finner også salmer av andre kjente salmediktere: Johan Nordahl Brun, Kingo etc. Oftedal selv har både diktet og oversatt mange sanger, de fleste fra svensk.

Oftedal ble bare værende et halvt års tid i Skjold. I september måtte han bryte opp for å fortsette i Jelsa. Men den sæd han hadde sått i de to menighetene i Karmsund, bar frukt. Den vekelse som Gud hadde sendt ved ham, fortsatte lenge etter at han hadde forlatt Karmsund.

Og han glemte ikke så fort de to første menighetene han betjente som stiftskapellan. Gjennom det lille oppbyggelsesbladet *Bibelbudet* som han et par år senere begynte å utgi, sendte han mange personlige hilsener til dem.

(Kilder: Dagsregister i Avaldsnes kirkebok 1865—1880. — Brev i Kristiansand bispearkiv i Statsarkivet i Kristiansand. — Embetssøknader med bilag og visitasberetninger i Kirkedepartementets arkiv i Riksarkivet. — Lars Oftedals to bøker: *Bethania-Kvartalet* og *Blade af min dagbog*. — Oppbyggelsesbladet *Bibelbudet*).